

Katowice, dnia 10.10.2013 r.

RPO-735082-VII-720.5/13/MKI

Raport
przedstawicieli
Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji Aresztu Śledczego w Lubaniu.

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku w dniu 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 Nr 30, poz. 192) [dalej: OPCAT] oraz działając z upoważnienia Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 6 - 7 czerwca 2013 r. do Aresztu Śledczego w Lubaniu, mieszczącego się przy ul. Podwale 1 (zwanego dalej Aresztem lub jednostką), udali się pracownicy Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” (dalej: KMP, Mechanizm): Dorota Krzysztoń (kryminolog), Przemysław Kazimirski i Michał Kleszcz (prawnicy). W wizytacji uczestniczyła również dr Natalia Kłaczyńska, pracownik Biura Pełnomocnika Terenowego RPO we Wrocławiu.

Pracownicy Krajowego Mechanizmu Prewencji, w ramach wizytacji o charakterze tematycznym, sprawdzili na miejscu sposób traktowania osób tymczasowo aresztowanych, w szczególności pod względem ich ochrony przed

torturami oraz innym nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z dyrektorem jednostki, mjr. mgr. Krzysztofem Stodolnikiem;
- dokonano oglądu terenu jednostki oraz pomieszczeń w oddziałach mieszkalnych, w tym losowo wybranych cel mieszkalnych dla osób tymczasowo aresztowanych, łaźni, cel zabezpieczających, cel izolacyjnych, ambulatorium, izby chorych, sali widzeń, świetlicy, pól spacerowych, radiowęzła, biblioteki, kaplicy;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z osobami pozbawionymi wolności oraz pracownikami jednostki;
- przeprowadzono na osobności anonimowe rozmowy z wybranymi losowo osadzonymi tymczasowo aresztowanymi;
- przeanalizowano akta osobowe osób tymczasowo aresztowanych, z którymi przeprowadzono rozmowy, a także akta osadzonych, w stosunku do których wydano decyzje o umieszczeniu w warunkach poniżej 3 m².

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza do pomiaru powierzchni wybranych pomieszczeń.

Po zakończeniu wizytacji przeanalizowano:

- Zarządzenie nr 3/13 Dyrektora Aresztu Śledczego w Lubaniu z dnia 4 stycznia 2013 r. w sprawie ustalenia porządku wewnętrznego w Areszcie Śledczym w Lubaniu;
- wykaz pomieszczeń w budynkach mieszkalnych Aresztu Śledczego w Lubaniu;
- protokół kontroli przeprowadzonej przez Państwowego Powiatowego Inspektora Sanitarnego w Lubaniu w dniu 21 marca 2013 r.;
- wykaz zdarzeń nadzwyczajnych w latach 2012 – 2013;
- ocenę działalności penitencjarnej w 2012 r.;
- notatki służbowe z zastosowania środków przymusu bezpośredniego;
- procedurę postępowania w razie przyjęcia osoby tymczasowo aresztowanej, skazanej lub ukaranej do Aresztu Śledczego w Lubaniu;
- instrukcję w sprawie podejmowania działań ochronnych w Areszcie Śledczym w Lubaniu;
- instrukcję określającą zasady i sposób doprowadzania osadzonego na zabiegi

medyczne i do lekarzy oraz przekazywania osadzonego przebywającego poza oddziałem mieszkalnym Aresztu Śledczego w Lubaniu;

- jadłospis na dzień 6 czerwca 2013 r.

2. Legalność pobytu

Areszt Śledczy w Lubaniu jest jednostką przeznaczoną dla tymczasowo aresztowanych mężczyzn. Pojemność Aresztu wynosi 157 miejsc. W dniach wizytacji przebywało w nim 149 osadzonych, w tym: 26 tymczasowo aresztowanych, 108 skazanych, 9 ukaranych oraz 4 osadzonych skazanych, tymczasowo aresztowanych w ramach odrębnych postępowań. Przedstawiciele KMP nie odnotowali przypadków wspólnego osadzenia osób skazanych i tymczasowo aresztowanych.

Dyrektor jednostki zwrócił uwagę przedstawicieli KMP, że z uwagi na fakt usytuowania jej w pobliżu granic z Niemcami i Czechami oraz przyjmowanie osób osadzonych na podstawie europejskich nakazów aresztowania, występuje bardzo duża rotacja osadzonych – w ciągu roku Areszt siedmiokrotnie „wymienia” swoją pojemność.

3. Personel

Według informacji uzyskanej od dyrektora, w Areszcie Śledczym w Lubaniu zatrudnionych jest 74 funkcjonariuszy. Na potrzeby zatrudnienia pracowników cywilnych przeznaczono 2,6 etatu. W dziale penitencjarnym pracę świadczy 5 funkcjonariuszy (kierownik, 3 wychowawców, 1 instruktor), natomiast w dziale ochrony – 48 funkcjonariuszy.

Plany szkoleń funkcjonariuszy w latach 2012 i 2013 obejmują między innymi: praktyczne szkolenia ochronne, szkolenia dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego, szkolenia dotyczące postępowania z osadzonymi sprawiającymi trudności wychowawcze i będących w stanie nadpobudliwości jak również pod wpływem alkoholu lub środków narkotycznych, zasady wprowadzania danych w systemie „Noe – net”, realizację uprawnień osadzonych w świetle obowiązujących przepisów, przeciwdziałanie aktom agresji i zachowaniom suicydalnym osadzonych, przeciwdziałanie negatywnym przejawom podkultury przestępczej, przeciwdziałania

aktom samoagresji osadzonych, przygotowania skazanych do życia po zwolnieniu z aresztu śledczego. Mając na względzie wymogi europejskie w tym zakresie, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji podkreślają, że personel pracujący z osobami pozbawionymi wolności winien przechodzić systematyczne szkolenia dotyczące praw i obowiązków osób przebywających w miejscach detencji. W związku z faktem, iż w „Planie szkolenia wewnątrzodziałowego funkcjonariuszy działu penitencjarnego” jako materiały pomocne dla funkcjonariuszy podczas szkolenia związanego z realizacją uprawnień osadzonych w świetle obowiązujących przepisów wskazano wyłącznie Kodeks karny wykonawczy oraz regulamin organizacyjno – porządkowy wykonywania tymczasowego aresztowania, przedstawiciele Mechanizmu pragną podkreślić konieczność objęcia funkcjonariuszy szkoleniem z zakresu regulacji europejskich dotyczących ochrony praw osób pozbawionych wolności. Zgodnie bowiem z Europejskimi Regulami Więziennymi [Zalecenia Rec (2006)2] szkolenie całego personelu powinno również objąć wiedzę w zakresie międzynarodowych i regionalnych instrumentów i standardów praw człowieka, w szczególności dotyczy to Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej Konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu, jak również stosowania Europejskich Reguł Więziennych (Reguła 81.4).

Według informacji przekazanej przez dyrektora jednostki, od dnia 1 stycznia 2012 r. w stosunku do funkcjonariuszy nie toczyły się postępowania karne ani dyscyplinarne.

W trakcie przeprowadzonych z osadzonymi rozmów, przedstawiciele Mechanizmu odebrali głosy krytyki dotyczące zbywającego traktowania przez psychologa. W opinii części rozmówców, psycholog nie wykazywał należytego zainteresowania ich problemami a także bagatelizował je. Dyrektor Aresztu poinformował przedstawicieli KMP, że zatrudniony psycholog jest na etapie rozwiązania stosunku pracy, niemniej fakt ten nie zwalnia jednostki od konieczności zapewnienia osadzonym dostępu do pomocy psychologicznej, dlatego też zaleca się podjęcie działań mających na celu realizację tego obowiązku.

4. Warunki bytowe

W skład budynków jednostki wchodzi budynek administracyjny oraz budynek penitencyjny, w którym wyodrębniono 3 oddziały mieszkalne.

Cele mieszkalne w Areszcie są różnej wielkości. Ich pojemność wynosi od 2 do 9 miejsc. Najwięcej jest cel dwuosobowych (24). Ponadto w jednostce wyodrębniono: 14 cel trzyosobowych, 3 cele czteroosobowe, 2 cele pięcioosobowe, 3 cele sześcioosobowe, 2 cele siedmioosobowe oraz 1 cel dziewięcioosobową. Zdaniem przedstawicieli KMP, część cel wymaga przeprowadzenia remontu ze względu na zły stan techniczny ścian – uwaga ta dotyczy zwłaszcza cel w oddziale I. Pracownicy KMP zwrócili również uwagę, iż w części wizytowanych cel sprzęt kwaterunkowy, a zwłaszcza materace, poduszki oraz koce, uległ znacznemu wyeksploatowaniu. W trakcie przeprowadzonych z osadzonymi rozmów odnotowano, iż w opinii rozmówców wymiana zniszczonego materaca spotyka się z utrudnieniami ze strony funkcjonariuszy, a część respondentów wskazała wprost, iż taka możliwość nie istnieje. Mając to na uwadze, przedstawiciele KMP zalecają dokonanie gruntownego przeglądu i sprzętu i wymianę najbardziej wyeksploatowanych jego składników

Cele są skanalizowane. Według osadzonych, z którymi przeprowadzono rozmowy indywidualne oraz rozmowy w trakcie oglądu jednostki, ciepła woda nie jest dostępna, a możliwość jej podgrzania istnieje wyłącznie przy użyciu grzałki elektrycznej. W trakcie rozmowy podsumowującej wizytację dyrektor Aresztu poinformował, że ciepła woda jest dostępna kilka razy w ciągu dnia, w związku z czym przedstawiciele Mechanizmu zwrócili się z prośbą o zweryfikowanie tych informacji ze szczególnym uwzględnieniem cel w oddziale I, z którego pochodziło najwięcej głosów krytycznych w omawianym zakresie.

Kąpiel osadzonych odbywa się raz w tygodniu, co stanowi minimum określone w normach krajowych. Więźniowie zatrudnieni mogą korzystać z kąpieli po każdym przepracowanym dniu. Istotnym jest, iż z racji tego, że kąpiel wszystkich osadzonych odbywa się w ciągu jednego dnia, czas trwania kąpieli jest krótki i wynosi ok. 6 minut. Warto w tym miejscu podkreślić, że zgodnie z regułą 19.4 Europejskich Reguł Więziennych, *każdy więzień powinien mieć prawo wykąpać się lub wziąć prysznic, jeśli to możliwe, codziennie, lecz przynajmniej dwa razy w tygodniu (a w razie potrzeby*

częściej) w interesie ogólnej higieny. Można także przytoczyć orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wydane w sprawie Ananyev i inni przeciwko Rosji, w którym Trybunał zauważył, że prawdziwie ludzkie środowisko nie jest możliwe bez łatwego dostępu do toalety czy możliwości utrzymania swego ciała w czystości. Trybunał często stwierdzał, że czas na wzięcie prysznicza, zwykle przyznawany więźniom w aresztach śledczych w Rosji, ograniczony do 15 – 20 minut raz w tygodniu, był oczywiście niewystarczający do zachowania właściwej higieny ciała [orzeczenie w trybie wyroku pilotażowego – 10 stycznia 2012 r., Izba (Sekcja I), skargi nr 42525/07 i 60800/08]. Przedstawiciele Mechanizmu również stoją na stanowisku, że możliwość kąpieli raz na tydzień jest niewystarczająca do utrzymania należytej higieny, a walor ekonomiczny takiej częstotliwości, podnoszony często przez władze jednostek penitencjarnych, ma charakter jedynie pozorny. Więźniowie korzystający z dodatkowych, prowizorycznych kąpieli w celach mieszkalnych, zużywają więcej wody oraz prądu niezbędnego do jej podgrzania, niż zużyliby podczas kąpieli w więziennej łaźni. Biorąc pod uwagę przedstawioną argumentację, w ocenie przedstawicieli Mechanizmu, władze Aresztu powinny zwiększyć częstotliwość kąpieli dla osadzonych mężczyzn.

Stan techniczny łaźni wywarł na przedstawicielach KMP dobre wrażenie. Zastrzeżenia wzbudził jedynie brak wyodrębnienia stanowisk prysznicowych, co ze względu na konieczność zapewnienia osadzonym kąpiącym się należytej intymności, zaleca się wprowadzić. Podkreślenia wymaga również, iż analogiczne stanowisko w przedmiotowej sprawie zajmuje Dyrektor Generalny Służby Więziennej, co znajduje wyraz w sformułowanym przez niego zaleceniu dotyczącym montowania przegród między stanowiskami w łaźniach we wszystkich jednostkach penitencjarnych.

Osadzeni mogą trzy razy w miesiącu dokonywać zakupu artykułów żywnościowych, wyrobów tytoniowych i przedmiotów osobistego użytku za środki finansowe znajdujące się w depozycie i pozostające do ich dyspozycji. Zakupy realizowane są w czwartki.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudził fakt, iż na terenie jednostki nie wyodrębniono celi dostosowanej do potrzeb osób z niepełnosprawnością, dlatego też zaleca się jej utworzenie. Zgodnie z przyjętą w dniu 1 sierpnia 1997 r. przez Sejm RP

Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych (M. P. z 1997 r. Nr 50, poz. 475), osoby niepełnosprawne mają prawo życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych. Nadto Polska w dniu 6 września 2012 r. ratyfikowała przyjętą w dniu 13 grudnia 2006 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169). Zgodnie z jej treścią należy umożliwić osobom niepełnosprawnym niezależne życie i pełny udział we wszystkich jego sferach. Zarówno wymieniona Karta, jak i Konwencja dotyczą również osób pozbawionych wolności oraz środowiska stworzonego w miejscu ich osadzenia. Nadto należy zwrócić uwagę na wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 2006 r. w sprawie Vincent przeciwko Francji (6253/03), w którym Trybunał stwierdził naruszenie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka przez osadzenie więźnia poruszającego się na wózku inwalidzkim w celi, której wyposażenie nie było całkowicie dostosowane do osób niepełnosprawnych oraz której nie był w stanie samodzielnie opuścić. Polska, w tym przede wszystkim wszelkie instytucje państwowe, winny podejmować działania ukierunkowane na urzeczywistnienie praw osób z niepełnosprawnością. Przedstawiciele Mechanizmu zdają sobie sprawę z niedoskonałości przepisów prawa krajowego, które nie wymaga od zakładów karnych i aresztów spełnienia wszystkich wymagań dostępności dla osób niepełnosprawnych. Mając na względzie jednak treść wskazanych aktów prawnych oraz orzecznictwa Trybunału, pracownicy KMP zalecają uwzględnienie konieczności dostosowania infrastruktury Aresztu do potrzeby osoby z niepełnosprawnością w planowanych remontach i modernizacjach.

W jednostce wyodrębniono 2 pola spacerowe, na których umieszczono ławki. Zastrzeżenia pracowników Mechanizmu wzbudził fakt braku częściowego zadaszenia, pod którym osadzeni mogliby się schronić w trakcie opadów atmosferycznych, dlatego też zaleca się jego wykonanie.

Odnośnie wyżywienia, odnotowano nieliczne głosy krytyki dotyczące wielkości wydawanych porcji. Dyrektor poinformował przedstawicieli KMP, że każdy z osadzonych ma możliwość zważenia otrzymywanych posiłków w przypadku stwierdzenia, iż otrzymana przez niego porcja jest zbyt mała, a także o ścisłym przestrzeganiu przez personel, aby porcje wydawane osadzonym były zgodne

z wymogami określonymi przez przepisy prawa.

5. Traktowanie

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zwrócili uwagę, iż atmosfera panująca w relacjach osadzeni – funkcjonariusze Służby Więziennej (poza jednym przypadkiem przedstawionym w dalszej części niniejszego punktu Raportu) jest wolna od napięć oraz oparta na wzajemnym szacunku. Nie odnotowano przypadków niewłaściwego traktowania osadzonych przez funkcjonariuszy. Według informacji uzyskanych w trakcie rozmów przeprowadzonych z tymczasowo aresztowanymi indywidualnie oraz w trakcie oglądu jednostki, funkcjonariusze zwracają się do nich w sposób szanujący ich godność. Nie odnotowano również sygnałów świadczących o prowokacyjnym traktowaniu osadzonych, wprost przeciwnie - odnotowano głosy wypowiadające się w sposób bardzo pozytywny o podejściu funkcjonariuszy do osadzonych oraz ich zaangażowaniu w pracę. Zdaniem Krajowego Mechanizmu Prewencji, zastany stan rzeczy należy ocenić zdecydowanie pozytywnie, gdyż najważniejszym czynnikiem wpływającym na dobrą atmosferę jest przychylny stosunek funkcjonariuszy do osadzonych.

Z notatki służbowej dotyczącej zdarzeń nadzwyczajnych, które wystąpiły w Areszcie Śledczym w Lubaniu, wynika, że w 2012 r. odnotowano 5 takich zdarzeń, w tym: 2 bójki osadzonych, ujawnienie telefonu komórkowego w miejscu zatrudnienia osadzonych poza jednostką penitencjarną w systemie bez konwojenta, ujawnienie telefonu komórkowego na terenie jednostki, groźne zakłócenie porządku. Odnotowano także zdarzenie nadzwyczajne w postaci napaści na funkcjonariusza poza służbą. Od początku 2013 r. do dnia wizytacji odnotowano 2 zdarzenia nadzwyczajne – próbę popełnienia samobójstwa przez osadzonego oraz kolizję samochodu służbowego podczas realizacji czynności transportowych osadzonych.

W okresie od 1 stycznia 2012 r. do dnia 6 czerwca 2013 r. pięciokrotnie zastosowano środki przymusu bezpośredniego wobec osadzonych (siła fizyczna, pałka służbowa, kaftan bezpieczeństwa, chemiczne środki obezwładniające, kajdanki, pasy obezwładniające, umieszczenie w celi zabezpieczającej). Cztery przypadki stosowania środków przymusu bezpośredniego miały miejsce w jednym czasie, tj. podczas

zdarzenia nadzwyczajnego w postaci groźnego zakłócenia porządku. Wszystkie środki przymusu stosowane były wobec osób tymczasowo aresztowanych. Po zakończeniu wizytacji przedstawiciele KMP zapoznali się z zapisem dwóch przypadków umieszczenia osadzonych w celi zabezpieczającej – analiza nagrań nie wzbudziła zastrzeżeń.

W trakcie przeprowadzonego oglądu, pracownicy KMP zwrócili uwagę na sytuację jednego z rozmówców, tymczasowo aresztowanego będącego po próbie samobójczej. Osadzony skarżył się, iż obawia się o sytuację swojego dziadka oraz stanowiących własność dziadka psów, którymi opiekował się przebywając na wolności. Przedstawiciele personelu jednostki poinformowali pracowników Mechanizmu, że z poczynionych przez nich ustaleń wynika, iż dziadek pana nie jest osobą niedołężną, a w codziennych czynnościach dodatkowo pomaga mu matka osadzonego. Zapewnili także przedstawiciele KMP o ścisłym przestrzeganiu w odniesieniu do osadzonego zaleceń zawartych w *Instrukcji nr 16 /10 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 13 sierpnia 2010 r. w sprawie zapobiegania samobójstwom osób pozbawionych wolności*. Wychowawca poinformował, iż podejmowane działania polegają przede wszystkim na częstym wizytowaniu celi mieszkalnej osadzonego, wzmożonej obserwacji ewentualnych zmian jego nastroju oraz przeprowadzaniu częstych rozmów mających na celu jego wsparcie. Istotnym jest również, iż pan został umieszczony w celi z osobami deklarującymi w rozmowie z przedstawicielami KMP iż zwracają uwagę na jego stan psychiczny i w razie jego ewentualnego pogorszenia zgłoszą ten fakt niezwłocznie funkcjonariuszom Służby Więziennej.

Koniecznym jest również podkreślenie, że w stosunku do pana podczas jego pobytu w Zakładzie Karnym nr 1 we Wrocławiu wydano zalecenie o konieczności umieszczenia go w celi monitorowanej. Z uwagi na fakt, iż Areszt Śledczy w Lubaniu taką celą nie dysponuje, pracownicy KMP w trakcie wstępnego podsumowania wizytacji zwrócili uwagę dyrektora jednostki na konieczność powiadomienia organu prowadzącego postępowanie w sprawie, w której osadzony jest oskarżonym, o istniejącej sytuacji, a także o podjęciu działań mających na celu zapewnienie mu warunków adekwatnych do jego stanu psychicznego.

W trakcie rozmów przeprowadzonych z osadzonymi w oddziale III, przedstawiciele KMP odebrali głosy krytyki dotyczące pracy wychowawczyni w ramach tego oddziału. Rozmówcy wskazali, iż wychowawczyni ta nie ma dla nich czasu, traktuje ich zbywająco oraz jest niemiła i opryskliwa. Jeden z osadzonych wskazał, iż wychowawczyni w ogóle nie wizytowała jego celi i w ciągu dwóch miesięcy poprzedzających wizytację pracowników KMP „widział ją tylko dwukrotnie, w trakcie wydawania posiłków”. W związku z powyższym, pracownicy Mechanizmu zalecają dyrektorowi Aresztu podjęcie działań mających na celu ocenę pracy wychowawczyni oddziału III pod kątem przytoczonych wyżej zarzutów oraz poinformowanie Rzecznika Praw Obywatelskich o poczynionych ustaleniach. Należy również podkreślić, iż pracę pozostałych wychowawców osadzeni ocenili w samych superlatywach, bardzo pochlebnie wyrażając się o ich zaangażowaniu oraz wykazywanej chęci niesienia pomocy.

Zastrzeżenia przedstawicieli KMP wzbudziła również praktyka polegająca na bezprawnym dzieleniu przewidzianego prawem okresu 14 dni, w którym osadzony na mocy decyzji dyrektora, przebywa w celi o powierzchni mniejszej niż 3 m² na jednego osadzonego, na kilka krótszych okresów. Ujawniona praktyka polega na tym, iż wydawana jest decyzja określająca maksymalny termin pobytu w takich warunkach (14 dni), a następnie – po kilku dniach pobytu więźnia, wydawana jest kolejna decyzja uchylająca decyzję pierwotną. W razie konieczności wydania kolejnej decyzji, wydawana jest nowa, która określa pobyt więźnia w warunkach poniżej 3 m² na okres, który został po wykorzystaniu kilku dni z 14 dopuszczonych prawem. Z uwagi na fakt, iż postępowanie to nie jest właściwe, ponieważ decyzję przedłużającą pobyt może wydać tylko sędzia penitencjarny, zaleca się odstąpienie od tej praktyki oraz postępowanie zgodne z przepisami k.k.w. w omawianym zakresie.

Przeszukania osób osadzonych odbywają się w specjalnie wyodrębnionym do tego celu pomieszczeniu.

W roku 2012, z ogólnej liczby 34 skarg złożonych przez osadzonych, (dotyczących głównie: decyzji komisji penitencjarnej w przedmiocie odbywania przez nich kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego, opieki zdrowotnej, warunków bytowych oraz niesprawiedliwego, zdaniem osadzonych,

ukarania dyscyplinarnego). Tylko cztery skargi zostały rozpatrzone przez administrację Aresztu (żadna nie została uznana za zasadną), pozostałe przekazano organom uprawnionym do ich wyjaśnienia.

W okresie od 1 stycznia 2012 r. do 6 czerwca 2013 r. osadzeni wnieśli 11 pozwów przeciwko Skarbowi Państwa w związku z pobytem w Areszcie – zarzuty dotyczyły warunków bytowych, przeludnienia, opieki lekarskiej. Żadne z postępowań wszczętych w wyniku ich wniesienia nie zakończyło się uwzględnieniem powództwa.

6. Dyscyplinowanie

W okresie od 1 stycznia 2012 r. do 6 czerwca 2013 r. wymierzono łącznie 96 kar dyscyplinarnych, z czego 14 wymierzono osobom tymczasowo aresztowanym. W tym samym okresie udzielono 1371 nagród, z czego 71 osobom tymczasowo aresztowanym. W trakcie przeprowadzanych indywidualnie rozmów oraz w trakcie oglądu nie odnotowano uwag dotyczących dyscyplinowania.

7. Prawo do informacji

Dokumentem regulującym prawa i obowiązki osadzonych w jednostce jest Zarządzenie nr 3/13 Dyrektora Aresztu Śledczego w Lubaniu z dnia 4 stycznia 2013 r. (dalej: porządek wewnętrzny). Analiza przepisów wymienionych zarządzeń nie budzi zastrzeżeń wizytujących – są one sformułowane w sposób jasny i przejrzysty. W trakcie oglądu pomieszczeń jednostki, tekst porządku wewnętrznego znajdował się w celach, był on również wywieszony na tablicach informacyjnych każdego oddziału mieszkalnego.

W związku z tym, iż zastrzeżenia przedstawicieli KMP wzbudził fakt odnotowania w trakcie przeprowadzonych z osadzonymi rozmów głosów świadczących o tym, iż nie wszyscy osadzeni w momencie przyjęcia do jednostki informowani są o przysługujących im prawach, reprezentanci KMP zalecają bezwzględne przestrzeganie wymienionego obowiązku. Podkreślenia wymaga, iż opinie te zostały zgłoszone głównie przez osadzonych zakwaterowanych w celach na terenie oddziału III.

Na terenie korytarzy oddziałów mieszkalnych umieszczono adresy oraz numery telefonów Rzecznika Praw Obywatelskich, sądów, Helsińskiej Fundacji Praw

Człowieka.

8. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Zgodnie z pkt. 55 porządku wewnętrznego „osadzeni, wobec których wykonuje się karę pozbawienia wolności, mają prawo do korzystania pod kontrolą z samoinkasującego aparatu telefonicznego, po uprzednim zgłoszeniu wychowawcy. Skazany ma prawo do korzystania z aparatu telefonicznego 2 razy w tygodniu w wybranym przez siebie dniu (...). Czas korzystania z aparatu telefonicznego nie może przekraczać 6 minut”. Z uwagi na fakt, iż w ciągu 6 – minutowej rozmowy osadzeni mogą mieć problem z załatwieniem spraw zarówno prywatnych, jak i, tym bardziej, urzędowych, przedstawiciele Mechanizmu zalecają wydłużenie czasu trwania wskazanych rozmów.

Z możliwości przeprowadzania rozmów telefonicznych nie korzystają osoby tymczasowo aresztowane. Należy w tym miejscu wskazać, że przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji wielokrotnie informowali o potrzebie uchylecia całkowitego zakazu prowadzenia przez osoby tymczasowo aresztowane rozmów telefonicznych ze swoim obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz umożliwieniu wykonywania takich rozmów z poszanowaniem tajemnicy i bez ograniczeń częstotliwości kontaktów.

Zgodnie z art. 215 § 1 k.k.w. tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie. Wbrew dosłownemu brzmieniu art. 215 k.k.w., przepis ten przyznaje tymczasowo aresztowanemu prawo kontaktowania się z wymienionymi osobami również telefonicznie bądź przy wykorzystaniu innych dostępnych mu technicznych środków przekazywania informacji. Wyjaśnić należy, że korespondencją, w rozumieniu art. 8 ust. 1 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., są różne sposoby komunikowania się, w tym także rozmowa telefoniczna. Zakaz korzystania z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej, wynikający z treści art. 217 c k.k.w. nie ma zatem zastosowania do kontaktów aresztowanego z osobami, o których mowa w treści art. 215

§ 1 k.k.w. Przedstawione stanowisko zostało podzielone przez Ministra Sprawiedliwości (pismo do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 28 czerwca 2010 r.) oraz Komisję Kodyfikacyjną Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości, według której organy procesowe oraz organy służby więziennej nie mają uprawnienia do wprowadzania ograniczeń w tym zakresie.

Warto dodać, że również CPT podczas czwartej okresowej wizyty w Polsce w 2009 r. zakwestionował stan prawny w zakresie całkowitego zakazu prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane. Ponadto, całkowity zakaz prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane stoi w sprzeczności z regułami: 95.3, 98.2 i 99, zawartymi w Europejskich Regułach Więziennych.

W trakcie przeprowadzonych z osadzonymi rozmów indywidualnych, przedstawiciele KMP odnotowali, że osadzeni umieszczani w jednostce mogą powiadomić osoby najbliższe o swoim osadzeniu. Odnotowano również, że w opinii rozmówców, zawiadomienie to wliczane jest do dwóch listów, które mogą nieodpłatnie wysyłać w ciągu miesiąca pobytu w Areszcie. Informacja ta została zdementowana przez dyrektora jednostki, który przekazał, że list powiadamiający nie jest uznawany za wymienioną korespondencję.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudza również każdorazowo sam tryb powiadamiania osób najbliższych w formie korespondencji. W opinii Krajowego Mechanizmu Prewencji praktyka taka jest niezgodna z dyspozycją art. 211 § 2 kkw, zgodnie z którym realizacja prawa do zawiadomienia osoby najbliższej albo innej osoby winna nastąpić bezzwłocznie. Wysłanie zawiadomienia w formie przesyłki pocztowej, która dotrze do adresata po kilku dniach, nie spełnia wymogu bezzwłoczności, dlatego też przedstawiciele Mechanizmu zalecają zawiadamianie osób wskazanych przez tymczasowo aresztowanego w drodze telefonicznej, która jest niewątpliwie szybsza, a finansowe obciążenia z nią związane są zbliżone do tych, które generuje wysyłanie przesyłek pocztowych.

W Areszcie Śledczym w Lubaniu, widzenia skazanych odbywają się: we wtorki w godz. 8⁰⁰ do 16⁰⁰ dla tymczasowo aresztowanych i skazanych pozostających w dyspozycji organów dysponujących, w piątki od 8⁰⁰ do 16⁰⁰ dla skazanych, wobec

których nie jest wymagana zgoda organu dysponującego na uzyskanie widzenia, w soboty od 9⁰⁰ do 15⁰⁰ dla skazanych zatrudnionych. W dni ustawowo wolne od pracy oraz święta widzeń nie udziela się.

Mechanizm zwraca w tym miejscu uwagę na fakt, że bliskość w rodzinach utrzymywana jest między innymi dzięki podtrzymywaniu zwyczaju spotkań w określone dni w roku. Członkowie rodzin osadzonych mają w dni świąteczne niejednokrotnie rzadką szansę na dotarcie do jednostek penitencjarnych w celu odbycia widzenia ze względu na brak obowiązku świadczenia pracy. Kwestia ta wymaga dodatkowego podkreślenia, gdyż podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym zostało uznane za jeden z najważniejszych elementów oddziaływania na skazanych (art. 67 § 3 k.k.w.). Inspirowanie kontaktów skazanych z osobami najbliższymi jest jednym z podstawowych elementów oddziaływań penitencjarnych [§ 7 ust. 2 pkt 13 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. *w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych* (Dz. U. Nr 151, poz. 1469 ze zm.)]. Warto również przywołać Europejskie Reguły Więzienne: władze więzienne winny pomagać więźniom w utrzymaniu odpowiedniego kontaktu ze światem zewnętrznym oraz zapewniać im w tym celu odpowiednie wsparcie materialne (Reguła 24.1). Mając na uwadze, iż w wizytowanych przez pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji jednostkach penitencjarnych kwestia ta uregulowana jest w różnorodny sposób, Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpiła do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z prośbą o ujednoczenie zasad udzielania widzeń w dni ustawowo wolne od pracy. W odpowiedzi z dnia 25 kwietnia 2013 r. Dyrektor Generalny Służby Więziennej w konkluzji wskazał, że wystosuje do dyrektorów jednostek penitencjarnych polecenie wyznaczenia w porządkach wewnętrznych dni widzeń, które będą realizowane w ważne dni świąteczne, niezależnie od obrządku oraz pozostałe dni wolne od pracy.

Salę widzeń wyposażono w ławy oraz krzesła, rozmieszczone po ich obu stronach. Z uwagi na fakt, iż przeprowadzanie widzeń przez dużą liczbę osadzonych przy jednej ławie uniemożliwia w sposób znaczny kontakt z osobami odwiedzającymi, przedstawiciele Mechanizmu zalecają wprowadzenie odrębnych stolików.

Do celów przeprowadzania widzeń osadzonych z adwokatami lub radcami

prawnymi wydzielono odrębne pomieszczenie.

W jednostce brak jest pomieszczenia do realizacji przewidzianej w art. 138 § 1 pkt 3 k.k.w. nagrody, co w praktyce uniemożliwia jej udzielenie, nawet w przypadku spełniania przez osadzonych warunków do jej przyznania. W związku z powyższym w opinii pracowników KMP wskazane jest wyznaczenie na terenie Zakładu pomieszczenia, w którym widzenia bez osoby dozorującej mogłyby być udzielane oraz wyposażenie go zgodnie z obowiązującymi przepisami.

9. Prawo do ochrony zdrowia

W Zakładzie zatrudniony jest lekarz medycyny ogólnej. Badania specjalistyczne wykonywane są w Szpitalu Zakładu Karnego nr 1 we Wrocławiu.

Według informacji uzyskanych przez wizytujących w trakcie przeprowadzonych rozmów indywidualnych, badanie lekarskie osadzonych odbywa się w obecności funkcjonariusza Służby Więziennej nie wykonującego zawodu medycznego. Krajowy Mechanizm Prewencji negatywnie ocenia ten fakt, każdorazowo podkreślając, iż obecność tych funkcjonariuszy w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych osadzonym w każdym przypadku powinna mieć charakter wyjątkowy i znajdować zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy wymaga tego bezpieczeństwo osoby wykonującej świadczenie zdrowotne. Przyjęcie tego stanowiska wynika z konieczności poszanowania prawa do intymności, godności pacjentów oraz prawa do tajemnicy medycznej.

Zastrzeżenia przedstawicieli KMP wzbudził fakt, iż osadzeni transportowani są na badania lekarskie do szpitali specjalistycznych w żółtej odzieży skarbowej. Praktyka ta stoi w sprzeczności z zapisem art. 111 § 2 i art. 216a § 1 kkw, zgodnie z którymi w czasie przeprowadzania czynności procesowych, transportowania oraz w innych uzasadnionych wypadkach skazany i tymczasowo aresztowany korzysta z własnej odzieży, bielizny i obuwia, chyba że są one nieodpowiednie ze względu na porę roku lub zniszczone albo jeżeli przemawiają przeciwko temu względy bezpieczeństwa. W świetle przywołanych przepisów, przebieranie osadzonych w odzież skarbową dopuszczalne jest tylko na zasadzie wyjątku od reguły, którą jest korzystanie z odzieży własnej. Nieobwarowany żadnymi dodatkowymi przesłankami bezwzględny wymóg używania odzieży skarbowej podczas wizyt w miejscach publicznych niezwiązanych

z wymiarem sprawiedliwości prowadzi do stygmatyzacji osadzonych, niemającej rzeczywistego uzasadnienia, zwłaszcza w przypadku osób tymczasowo aresztowanych, wobec których obowiązuje domniemanie niewinności. Prawo osadzonego do założenia własnego ubrania lub innego nierzucającego się w oczy stroju w czasie pobytu poza terenem miejsca pozbawienia wolności zostało sformułowane m. in. we Wzorcowych regulach minimalnych postępowania z więźniami, zatwierdzonych przez Radę Społeczną ONZ rezolucjami 633C [XXIV] z dnia 31 lipca 1957 r. i 2076 [LXII] z dnia 13 maja 1977 r. (reguła 17) oraz Europejskich Regulach Więziennych, przyjętych w formie zalecenia nr [2006]2 Komitetu Rady Europy z dnia 11 stycznia 2006 r. (reguła 20). Dlatego też przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają umożliwienie osadzonym korzystanie z własnej odzieży podczas konwojowania poza teren jednostki oraz stosowanie przebierania w odzież skarbową tylko w uzasadnionych konkretnymi okolicznościami przypadkach indywidualnych.

W skład ambulatorium wchodzi: gabinet lekarski, gabinet zabiegowy i gabinet stomatologiczny. W skład wyposażenia ambulatorium wchodzi m.in. aparat EKG oraz defibrylator. W celu wykonywania przeswiateł korzysta się z rentgenobusa. W dniu wizytacji karta pacjenta nie była wyeksponowana w sposób umożliwiający swobodne zapoznanie się z jej treścią, gdyż znajdowała się w szufladzie. Przedstawiciele Mechanizmu zalecają wywieszenie wymienionej karty w miejscu, w którym osadzeni oczekujący na świadczenie pomocy medycznej będą mogli się z nią swobodnie zapoznać bez konieczności proszenia o jej udostępnienie personelu medycznego.

Izbę chorych aresztu stanowi cela dwuosobowa. Jej wyposażenie nie wzbudziło zastrzeżeń przedstawicieli KMP, natomiast wzbudził je fakt osadzenia w izbie chorych osób zdrowych. Pracownicy KMP zdają sobie sprawę, że fakt ten wynika z wysokiego stanu zaludnienia jednostki, dlatego też, mając na uwadze sprzeczność niniejszego stanu rzeczy z wolą prawodawcy przeznaczania wymienionych pomieszczeń wyłącznie dla osób chorych, zaleca się przywrócenie izbie jej pierwotnego przeznaczenia.

Opinie osadzonych w zakresie opieki medycznej były zróżnicowane. Część rozmówców oceniła pozytywnie zarówno dostępność usług medycznych, jak i stosowane metody leczenia. Kilku osadzonych wypowiedziało się negatywnie, krytykując zwłaszcza fakt zbywającego traktowania przez lekarza w trakcie badania

oraz opryskliwego odnoszenia się do nich przez średni personel medyczny.

10. Oddziaływania kulturalno – oświatowe

Areszt Śledczy w Lubaniu dysponuje jedną świetlicą centralną, wyposażoną w stół do tenisa stołowego oraz odbiornik telewizyjny. Świetlica została podzielona na dwie części, co umożliwiło wyodrębnienie w drugiej części kaplicy. Powierzchnia obu pomieszczeń nie wzbudziła zastrzeżeń przedstawicieli KMP.

Za pośrednictwem radiowęzła transmitowane są audycje o tematyce muzycznej oraz programy stacji radiowych. Wychowawca, do którego obowiązków należy opieka nad biblioteką, poinformował przedstawicieli KMP, iż w przypadku próśb osadzonych informuje ich o treści orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego. Przedstawiciele KMP pragną wskazać Dyrektorowi Aresztu Śledczego w Lubaniu, jako godną naśladowania, spotykaną w innych jednostkach penitencjarnych praktykę polegającą na opracowywaniu i transmitowaniu za pomocą radiowęzła audycji tematycznych w omawianym zakresie.

Spośród cyklicznie organizowanych imprez kulturalnych należy wymienić Dzień Dziecka dla rodzin skazanych.

Z notatki służbowej dotyczącej działalności kulturalno – oświatowej wynika, że dużym utrudnieniem w prowadzeniu tej działalności jest bardzo duża rotacja osadzonych. W notatce tej kierownik Działu Penitencjarnego wskazał, że usytuowanie jednostki w sąsiedztwie granic z Niemcami oraz Czechami powoduje konieczność szybkiego kierowania skazanych do czynności transportowych. Kierownik wskazał również, że osadzeni nie zawsze zainteresowani są ofertą do nich kierowaną, podając przykład konkursu zorganizowanego z okazji Dnia Matki, w którym wzięło udział tylko 3 osadzonych.

Przedstawiciele Mechanizmu ocenili ofertę zajęć kulturalno – oświatowych oferowanych osadzonym jako niewystarczającą i mało zróżnicowaną. Z uwagi na fakt, iż nie mogą oni uczestniczyć w organizowanych dla osadzonych zajęciach sportowych, negatywnie należy ocenić zwłaszcza ofertę zajęć adresowanych do tymczasowo aresztowanych, którzy w praktyce mogą brać udział wyłącznie w zajęciach świetlicowych oraz korzystać z biblioteki i audycji nadawanych za pośrednictwem

radiowęzła. Część osadzonych zwróciła również uwagę przedstawicieli KMP na fakt braku możliwości uzyskania katalogu książek dostępnych w bibliotece – informację tę zdementował funkcjonariusz, do którego obowiązków należy opieka nad biblioteką a także dyrektor jednostki, przedstawiając przedstawicielom KMP wykaz książek, które osadzeni mogą wypożyczać oraz informując, że wykaz ten jest dostępny na każdym z oddziałów.

Mając na uwadze powyższe, pracownicy Mechanizmu zalecają podjęcie działań organizacyjnych, mających na celu realne zapewnienie osadzonym, a w szczególności osobom tymczasowo aresztowanym, dostępu do zajęć kulturalno – oświatowych. Należy w tym miejscu przytoczyć stanowisko CPT, zgodnie z którym *kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Komitet zauważył, że w wielu aresztach śledczych aktywność osób tymczasowo aresztowanych jest znacznie ograniczona. Organizacja zajęć w tego typu ośrodkach – gdzie dość szybko zmienia się skład osobowy – nie jest prostą sprawą. Oczywiście, nie można mówić w tym przypadku o zindywidualizowanych programach zajęciowych podobnych do tych, których można oczekiwać w zakładach karnych. Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można skazać na trwającą kilka tygodni lub miesięcy beczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki bytowe panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno się dążyć do zapewnienia, aby tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze (Fragment § 47 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]). Podobnie kwestia ta została przedstawiona w Europejskich Regulach Więziennych, które wspominają, że rygor panujący w jednostkach penitencjarnych powinien pozwalać więźniom na spędzanie jak największej liczby godzin w ciągu dnia poza ich celą dla zapewnienia właściwego poziomu ludzkich i społecznych interakcji (reguła 25.2).*

Pozytywnie oceniona została natomiast współpraca jednostki ze środowiskiem lokalnym. Skazani często angażują się w różnego rodzaju projekty o charakterze pomocowym (np. remonty szkół, rozładowywanie darów w Miejskim Ośrodku Pomocy

Spółecznej), w zamian za co mogą korzystać z obiektów sportowych (MOSIR w Lubaniu, Hala Sportowa przy Gimnazjum Miejskim nr 3 w Lubaniu, od września 2013 - boisko „Orlik” w Lubaniu).

Spośród programów readaptacyjnych, w których uczestniczą skazani, wymienić należy: program dotyczący podtrzymywania wartości rodzinnych, świątecznych oraz narodowych, zajęcia dla sprawców przemocy wobec osób najbliższych.

12. Zatrudnienie

Z udostępnionych przedstawicielom KMP danych, obrazujących zatrudnienie osadzonych w poszczególnych miesiącach od 1 stycznia 2012 r. do 6 czerwca 2013 r. wynika, że kształtowało się na poziomie od 8 do 10 osób zatrudnionych odpłatnie oraz od 15 do 24 osadzonych zatrudnionych nieodpłatnie. W omawianym okresie osoby tymczasowo aresztowane nie były zatrudniane.

13. Prawo do praktyk religijnych

W Areszcie zatrudniony jest kapelan rzymskokatolicki, który oprócz mszy świętej świadczy indywidualną posługę na oddziałach mieszkalnych.

W Areszcie w ramach wolontariatu działają również przedstawiciele Związku Wyznaniowego Świadków Jehowy.

Przedstawiciele Mechanizmu nie odnotowali uwag krytycznych w zakresie prawa do praktyk religijnych.

15. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

1. Dyrektorowi Aresztu Śledczego w Lubaniu:

- 1.1** zwiększenie liczby zajęć kulturalno – oświatowych dla wszystkich osadzonych ze szczególnym uwzględnieniem zapewnienia dostępu do nich osób tymczasowo aresztowanym;

- 1.2 dostosowanie co najmniej jednej celi oraz łazieni do potrzeb osób z niepełnosprawnością;
- 1.3 dokonanie oceny pracy wychowawczyni pełniącej służbę na oddziale III oraz poinformowanie Rzecznika Praw Obywatelskich o poczynionych ustaleniach;
- 1.4 bieżące przeprowadzanie remontów cel mieszkalnych, ze szczególnym uwzględnieniem cel usytuowanych na oddziale I;
- 1.5 systematyczną wymianę sprzętu kwaterunkowego w celach mieszkalnych, adekwatnie do postępującego procesu zużycia;
- 1.6 instalację przesłon między stanowiskami prysznicowymi w łazieniach;
- 1.7 zapewnienie osadzonemu odpowiedniego dostępu do pomocy psychologicznej;
- 1.8 wydawanie decyzji dotyczących umieszczenia w celi, której powierzchnia przypadająca na jednego osadzonego jest mniejsza niż 3m² zgodnie z przepisami Kodeksu karnego wykonawczego;
- 1.9 przeprowadzanie badań lekarskich bez obecności funkcjonariusza, za wyjątkiem przypadków, gdy lekarz wyraźnie tego zażąda;
- 1.10 zwiększenie częstotliwości kąpieli osadzonych;
- 1.11 wykonanie częściowego zadaszenia pól spacerowych;
- 1.12 umożliwienie osadzonemu odbywania dłuższych rozmów telefonicznych;
- 1.13 umożliwienie osobom tymczasowo aresztowanym przeprowadzania rozmów telefonicznych z adwokatami lub pełnomocnikami procesowymi;
- 1.14 odstąpienie od praktyki osadzania osób zdrowych w izbie chorych;
- 1.15 modernizację sali widzeń poprzez wprowadzenie odrębnych stolików;
- 1.16 zorganizowanie dla funkcjonariuszy szkoleń z zakresu europejskich regulacji prawnych dotyczących praw osadzonych;
- 1.17 umożliwienie osadzonemu odbywania widzeń w dni świąteczne;
- 1.18 umieszczenie karty praw pacjenta w miejscu zapewniającym możliwość swobodnego zapoznania się z nią osadzonym oczekującym na świadczenie medyczne;
- 1.19 wyposażenie łóżek piętrowych w drabinki zabezpieczające oraz zabezpieczenia ich górnych części.

2. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej we Wrocławiu:

2.1 wsparcie finansowe dyrektora Aresztu w realizacji zaleceń wymagających nakładów finansowych.